

ПРИЛОГ КОН ПРАШАЊЕТО ЗА УЧЕСТВОТО НА АЛБАНЦИТЕ ВО ИЛИНДЕНСКОТО ВОСТАНИЕ

Македонскиот и албанскиот народ, низ вековите, имале свој специфичен и афтохтон историски развoиток. Меѓутоа, петвековното постоење на Османската империја на просторот на Балканот, како и настани-те што се случувале кон крајот на XIX и почетокот на XX век, создале основни елементи за барање на поволни патишта за заемно дејствување меѓу двата народа во правец на извојување на слобода и независност за нивните татковини. Текот и интензитетот на македонско-албанските контакти зависеле, пред се, од историските збиднувања што се случувале на тие простори што било неминовно поврзано и со фактот што населувале соседни и мошне фреквентни територии.

Кон крајот на XIX век, кога била создадена Македонската револуционерна организација во 1893 година, биле предизвикани и поттикнати симпатиите на одделни Албанци кон македонското ослободително дело. Но секако тоа не значи дека целото албанско население го чувствувало истото.

Имајќи ги предвид разликите кои постоеле меѓу Македонците и Албанците, како на пример религиозните, МРО си поставила посебна задача да делува сред сите слоеви на албанското население. Притоа, постојано бил респектиран фактот што голем дел од албанското население бил привилегиран од Османската власт како нејзини претставници на одделни територии, како доверливи лица во војската и власта. За да ја оствари поставената цел, МРО ги користела и старите семејни пријателства меѓу одделни Македонци и Албанци. Во крајот на XIX век во Македонија со голем замав се создавале револуционерни комитети. Овие комитети, преку нивните водачи, комитите Петар Чаулев, Џамбазовски, Коста Лештар и други, одржувале врски со одделни патриоти од албанското население во Подградец. При еден престој во Албанија

биле воспоставени врски со албанската чета на Кајо Бабиена. Македонските револуционери свои бази имале и во домовите на муслиманите и на христијаните-Албанци, како Коци Спири, Наки Таирс, Кол Тала, Аслан Минарол, Риза Минароли, Косу Орхан-бег и други.¹

Покрај пријателски биле создавани и врски со мешаните бракови. Така Албанецот Коли Тоди, зет на рибарот Коста Каневче, потоа Коци Спири, роднина на учителот Коста Лештар од Подградец, Томаќи, шура на Марко Томче, и други, вршеле разни услуги и набавувале оружје за Организацијата.²

За обидите за доставување на оружје за Македонското револуционерно движење говори и Никола Русински во своите спомени каде наведува дека Тале Горанов "посакал да отиде со еден четник и дедо Мишо од Вишне во Шпат (Елбасанско) за доставување на оружје. Раководното тело се согласило да му даде педесет турски лири за доставување на оружје. По две седмици тој се вратил, без да направи нешто за доставувањето на оружјето".³

Албанците како доставувачи на оружје биле доверливи и доследни. Тие биле активни во Гостиварско, Тетовско, Дебарско, Охридско, Струшко, Костурско, Леринско итн. Во Леринскиот крај албанските христијански села Негован, Белкамен, Елеово, како и муслиманското село Плешевица, биле пријателски расположени кон македонските патриоти, ги прифаќале нивните чети и го помагале нивното дело. Особен интерес за делото покажувале жителите на муслиманското село Плешевица.

Така, Суљо-Али-Ага од страна на Организацијата, која имала верба во него, го поставила за шеф на разузнавачката секција на територијата на соседните села. Суљо-Али-Ага, во соработка со својот роднина Осман, кој бил капетан во османската војска и одговорен за муницијата која доаѓала во Лерин, ја снабдувале Организацијата со оружје и муниција. Притоа, за една пушка со еден штик и двестотини патрони биле плаќани три турски лири.⁴

Голема корист Организацијата имала и од Албанци симпатизери, кои како вработени во органите на Османската власт ја известувале

¹ Масар Кодра, Врските и соработката на ослободителните движења на албанското и македонскиот народ во периодот на Илинденското востание. Зб.: Илинден 1903, Скопје, 1970, 261. Според Tushi Pasko, Lidhe me sllavet magedonas, Lufta per cilimin kombetar ne vite 1878 - 1912 (Kujtime veteranesh), Tirane, 1962, 148.

² Тодор Симовски, За учеството на малцинствата во Илинденското востание, Илинденски зборник 1903-1953, Скопје, 1953, 202.

³ Никола Петровъ Русински, Революционни борби въ Охридско. Подъ редакцията на Стефанъ Аврамовъ, 1941, 3 (Докуметанционо одделение на ИНИ, Сл. IV. 144).

⁴ Стефан Ролев, Писмо до Институтот за национална историја, Загреб, 18.06.1953, Документационо одделение на ИНИ, Скопје, 4-5; Т.Симовски, За учеството..., 203-204.

за движењето и акциите на османската војска. Таков бил и Ибраим Али, полјак во Леринско, активно лице на Организацијата, кој имал должност да внимава на движењето на османската војска и благовремено да ги известува четите за да се сокријат навреме. Дури и кајмакамот на Лерин, Сефедин Махмуд, преку свои курири добивал известувања за движењето на четите на Организацијата, па потоа аскерот го испраќал во спротивен правец од нивното движење. Кајмакамовите курири, Мехмед Шупелка и Јусеин Ефенди биле доверливи лица на Организацијата и како такви вршеле курирска и известувачка дејност.

Материјално Организацијата била помагана, покрај другото, и од Фејн бег, Албалнец од Корча кој имал голем чифлиг во Леринско.⁵

И во охридско-струшката околија се водела жива трговија со оружје. Во таа дејност биле вклучени цели фамилии, кои по создадените канали со Албанците ја снабдувале охридската организација со оружје и муниција. Такво било семејството на рибарот Коста Каневче, кој заедно со жената, синовите и зетот биле замешани во пренесувањето оружје. Тој по препорака на раководството на МРО, а и со личен благослов ја омажил ќерката Елена за Албанецот Коли Тоди во Подградец.⁶ Вака создадениот канал за тајно носење на оружје делувал беспрекорно и преку него МРО го добила најголемото количество од пушките "Гра".

За Подградец и неговата околија, како место за снабдување со оружје, извесни информации добиваме од Русински кој вели дека: "На 1 декември, ноќта, го посетивме с. Душаништа, најблиското село до Подградец, кое подоцна стана пристаниште за доставување од Грција на воени материјали: пушки, патрони,... и барут на Организацијата во Охридскиот револуционерен реон. Од Душаништа се вративме назад во манастирот "Св. Наум" и отидовме во Пешкопеја, чисто арнаутско село, од племето Тоски. Тие исто така беа гркомани патријаршисти (се мисли на православни Албанци - К.Н.). Тука говорев со преведувач на нивен јазик. Мојот четник Цветко Стојанов знаеше албански јазик. Тука меѓу Тоските се здобивме со еден млад човек Стефан Јанкула, околу 25-годишен; подоцна тој играше важна улога во доставувањето на оружје. И покрај тоа што тоа оружје беше собирано од Грција после Грчко-турската војна од 1897 год. тоа добро ни доаѓаше. Истиот Стефан Јанкула ја минуваше границата на контрабанден начин со своја чета во Грција, го доставуваше оружјето во Подградец, а оттаму охридските чунари Рилко и Јанко го пренесуваа до каде сакаме ние"⁷.

⁵ Стефан Ролев, Писмо др..., 5-6; Т.Симовски, За учеството..., 204.

⁶ Љубен Лапе, Снабдувањето на охридските револуционери со оружје до Илинденското востание, Годишен зборник на Филозофскиот факултет на Универзитетот во Скопје, кн. 4, бр. 5, Скопје, 1951, 20.

⁷ Никола Петровъ Русински, Револуционни борби..., 13.

Покрај подградечкиот постоел и елбасански канал. По него активноста ја вршеле кираџиите Симон Мојсовски од Струга и галичаните Владо Христоски и Христо Димовски. Освен тоа, во делувањето на Организацијата било вовлечено и лабуништанското население, кое, по создаден од нив канал, одеде во Корча и оттаму носеле пушки, фишеци, празни килиња, капсули и барут за Струга. Во овој град доаѓало оружје и преку албанското село Рајца.⁸

И Охридското Езеро било искористувано како пат за пренесување на оружје. Притоа, охридските чунари Климе Рилков, Томови, Кузманови, Каневчеви, Бакалови, Леон Поп Стефанија и други, заедно со своите семејства целосно биле оддадени на оваа работа.⁹ Како особен активист во работата на Организацијата во Охридско се смета и Белул Ариф Наџак, кој од одборот за доделување на Илинденски пензии при Президиумот на Народното собрание на НРМ добил Илинденска пензија.¹⁰ Во својата молба до Комисијата за доделување на пензии Наџак напишал: "Преди востанието, во востанието 1903 година и след востанието, като илегален борец во четата на Деана, П. Чаулев, Стефан Алабакот и Петре Лесов, зедев участие со пушка во раката во многу борби. За верноста на све мое гореизложено ќе сведочат Дуко Стефаноски од с. Лактине, Ристо Никодиноски од с. Мраморец, като и цела Дебарца..."¹¹ Меѓутоа, за неговото учество изјава не дава ниту едно од тамунаведените лица туку Ристо Паџичев и Андон Радичев, обајцата од Охрид кои изјавиле дека "во Илинденското востание лицето Белул Ариф Наџак зеде активно учество во востанието со пушка во рака. Истиот учествува во борбите за ослободување на Македонија... Едини од муслиманите кој учествува во востанието е Белул".¹²

Кога говориме за корисниците на Илинденски пензии, како луѓе вклучени во активностите пред, за време и по востанието, постојано ни се наметнува прашањето зошто само еден Албанец е носител на таа пензија, бидејќи во документите не најдовме друг, ниту православен ниту муслиман?

Имаме впечаток дека Албанците не можеле да се повикаат на недоволна информираност и обесправеност за постоењето на овој Одбор, имајќи предвид дека со решението од 13.4.1951 година бр. 606 за именување на Одборот за Илинденски пензии за претседател на истиот

⁸ Истото, 18.

⁹ Истото, 19. Атанас Митрев, Христо Узунов, Скопје, 1953, 33.

¹⁰ АМ. Ф. Одбор за доделување на илинденски пензии при Президиумот на Народното собрание на НРМ, к. 24, д. 78.

¹¹ Истото.

¹² Истото, Записник од 23.08.1950 година.

бил назначен Реис Шакири, потпретседател на Президиумот на Народното Собрание.¹³

Покрај доверливите соработници на Организацијата постоеле и "професионални снабдувачи" со оружје и друг материјал. Не биле ретки случаите кога лица ја напуштале својата дотогашна работа за да се занимаваат со доставување на оружје. Во Гостивар, Албанците ги откупувале "мартинките" од домашно производство, како и тетовските, по две лири една, а потоа ги продавале во Крушево по цена од пет-шест лири.¹⁴ Ова доволно говори колку доходовна била оваа "професија", меѓутоа, со добивката одел паралелно и ризикот. Бројните доставувачи не можеле, и покрај сите обиди, да бидат толку конспиративни за да не бидат забележани од османската власт. Но, "преданоста" или кон заработувачката или кон Организацијата, на фатените доставувачи не им дозволувала да го оддадат револуционерното дело и каналите по кои се снабдувале. Во сета таа психоза за поголема заработувачка, контрабандистите дури и продавале на Организацијата и расипано оружје и муниција, што довело до потреба истото да се поправа.¹⁵ Поправката ја вршеле пушкарите од Тетово, Гостивар, Дебар и Скопје. Овие градови биле познати како оружарски градови во Македонија. Пушкарските занаети во Македонија како и производството на оружје, слободната продажба и ниските цени на домашното оружје ѝ овозможиле на МРО да купува поголем број пушки, особено "тетовки". Меѓутоа, нивната слаба конструкција била непогодна за подолготраен оган.¹⁶

За снабденото оружје, пред востанието биле потрошени 1741 грош, според дадениот отчет на Никола Карев од 18.1.1904 година.¹⁷

Подготвувајќи се за Илинденското востание, македонскиот народ верувал во извојувањето на својата национална слобода и независност. И одделните припадници на народностите, кои живееле на таа територија, го помагале револуционерното движење на Македонците, надевајќи се дека, доколку тие се ослободат од османската власт, би дошле подобри денови и за сите други.

Разгледувајќи ја литературата за почетокот и текот на Илинденското востание наидовме и на ваков текст "Во дел од објавената албанска историска литература, како и кај И.Г. Сенкевич, преовладува мислењето дека на Илинденското востание му претходело албанското движење од Косово, кое претежно имало автономен карактер. На

¹³ AM Фонд: Президиумот на Народното Собрание на НРМ, к.1.

¹⁴ Гурѓица Петровиќ, Оружарската дејност во Македонија во пред-илинденскиот и во илинденскиот период. Зб: Илинден 1903, Скопје, 1970, 213.

¹⁵ Љубен Лапе, Снабдувањето на..., 22.

¹⁶ Гурѓица Петровиќ, Оружарската дејност..., 211-218.

¹⁷ AM. Ф. Битолски вилает (1902-1908) Д.1141, 38.

пример, се тврди дека ова движење им дало важна поткрепа на илинденските настани".¹⁸ Меѓутоа, кај Сенкевич прочитавме: "Реална манифестација на воената соработка на народите на Македонија и Албанија во тој период беа настаните од 1903 година кога антиимперијалистичкиот бунт на Албанците во Митровица му претходеше на Илинденското востание".¹⁹ Имајќи предвид дека кај Сенкевич со ништо друго не се поткрепува ова мислење, за нас останува нејасно како може да преовладува истото во албанската литература и врз база на која документација е поткрепено тоа мислење?

По извојуваната победа на востаниците во Крушево, биле создадени органи на управа. Така, во времената влада како највисок орган на власта, покрај другите, бил избран и Никола Балју како одговорен за здравствени работи. Некои албански колеги го именуваат уште и како Бајари, Бало и тоа врз основа на литература во која името е користено од документи. Притоа, го сместуваат во ресорсот за снабдување со храна.²⁰ Во овој случај се прашуваме од кои побуди се направени "грешките" во именувањето и функцијата на Балју?

Заклучувајќи би рекле дека би биле тесногледни доколку речеме дека одделни лица, припадници на националностите во Македонија, во тој период, не дадоа значаен придонес во Илинденските настани, меѓутоа премногу широкогледо и историски неблагодарно е да речеме дека Албанците се бореле за иста цел, рамо до рамо со Македонците во Илинденското востание.

¹⁸ М.Кодра, Врските и соработката на ослободителните движења..., 263.

¹⁹ И.Г.Сенкевич, Ослободителное движение Албанского народа 1905-1912, Москва, 1959, 49.

²⁰ Шабан Превала, "Вечер", бр. 3156, 2.8.1973, 12-13.